

ASIGNAT GRADA PAGA IZ 1778. GODINE*

Otkriće najstarijeg hrvatskog papirnog novca - assignata grada Paga iz 1778. godine ubraja se među najveća iznenađenja hrvatske numizmatike. Veliki značaj tog otkrića do sada nije adekvatno valoriziran jer, ne zaboravimo, paški assignat uvodi Hrvatsku među malobrojne zemlje svijeta koje su u 18. stoljeću na dijelu svog područja koristile vlastiti papirni novac. Stoga je u ovom radu paški assignat dostojno afirmiran, te detaljno analiziran i predstavljen sa svih aspekata: povijesnih, političkih, gospodarskih, numizmatičkih i drugih. Posebna pozornost je usmjerena analizi značaja ovog assignata u okviru hrvatske ali i svjetske numizmatike. Autor je u radu nastojao "vratiti" assignat u prostor i vrijeme njegove pojave i optjecaja, te slikovito dočarati život, novčani sustav, cijene proizvoda i konkretnu kupovnu moć novca isplaćenog putem ovog assignata (180 lira).

Ključne riječi: assignat, grad Pag, Hrvatska

Upravo se navršilo sedam stoljeća otkako se Marko Polo, znameniti istraživač, pustolov i putopisac, vratio s dugogodišnjeg putovanja po srednjoj Aziji i Kini. Po dolasku svojim je fasciniranim utiscima s puta oduševljavao i istovremeno šokirao svoje suvremenike. Govorio je i o papirnom novcu kojeg koriste Kinezi, no malo mu je ljudi to vjerovalo. Tek je kasnijim pronalaskom kineskih novčanica dinastije Ming iz 14. stoljeća, potvrđena njegova "priča iz davnine". Danas se zna da su Kinezi prve novčanice upotrebljavali još u 7. stoljeću poslije Krista.

Zanimljiv je i razvojni put europskog papirnog novca koji je započeo oko dva stoljeća nakon povratka Marka Pola u Europu.¹

U kontekstu analize povijesti razvoja papirnog novca pomalo iznenađuje činjenica da se tijekom 18. stoljeća papirni novac (bez obzira na vrste) upotrebljava u vrlo malom broju zemalja svijeta.

Što se pak naših krajeva tiče, dugo se vjerovalo da je francuski opsadni novac grada Zadra iz 1809. godine najstariji papirni novac upotrebljavan na području Hrvatske.² No kako je numizmatika dinamična znanstvena disciplina u kojoj su stalno moguća nepredvidiva i velika otkrića, jedno se takvo nedavno i dogodilo. Otkriven je papirni novac -

* Ovaj rad objavljen je u Zborniku radova 1. međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj održanog od 12.-15. 10. 1995. u Opatiji. Zbog rijetkosti Zbornika, i nedostupnosti i traženosti ovog rada, ponovno ga objavljujemo.

¹ Općenito o povijesti papirnog novca:

a) A. v. Loehr: "Frühe Formen von Wertpapieren", Numismatische Zeitschrift, Wien 1937, Neue Folge Band 30., str. 78-92.

b) A. Pick: "World Paper Money", Iola 1994, str 14-19.

² I. Marović: "Papirnat novčanice iz Zadra izdane za vrijeme opsade 1809. godine", Numizmatičke vijesti, Zagreb 1965, godina XII, broj 23, str. 12-16.

asignat grada Paga iz 1778. godine. Tim otkrićem Hrvatska se nenadano uključila među vrlo rijetke zemlje svijeta u kojima se već u 18. stoljeću plaćalo i papirnim novcem.

Da bi se lakše mogla shvatiti pojava prve hrvatske novčane vrijednosnice - asignata upravo na Pagu i to još u 18. stoljeću, treba se malo vratiti u povijest i gospodarstvo tog našeg osebujnog otoka.

Pag nije ušao u srednji vijek kao grad koji je sačuvao svoj kontinuitet iz antike, poput većine naših primorskih gradova, nego je njegov politički i društveni razvitak imao specifičan razvojni put - od podložnog naselja do slobodne komune.³

Potpuno je sigurno da se na Pagu nije sačuvao municipalni kontinuitet iz kasne antike, pa otok ulazi u srednji vijek podijeljen između dviju susjednih komuna. Zadar je svoj komunalni teritorij proširio na južni dio otoka Paga vjerojatno još u doba kasne antike, kada i Rabljani prodiru na sjeverni dio otoka.⁴

Bizantski car pisac Konstantin VII Porfirogenet piše sredinom 10. stoljeća da je otok Pag (Kissa) pust, što naravno ne treba shvatiti u doslovnom smislu. Za cara pisca to jamačno znači da na Pagu više nema romanskog življa.⁵ Do kraja 12. stoljeća nemamo nikakvih izvornih vijesti o Pagu, osim infeudacije obitelji Maurocena iz 1174. godine, koja se javlja u dokumentima krajem istog stoljeća.⁶

Vjerojatno se unutar komunalnog teritorija zadarskog dijela otoka postepeno formirala hrvatska općina⁷, koja je zahvaljujući političkim prilikama sve više jačala i tražila sve veća prava, dok se konačno nakon 1409. godine nije potpuno odvojila od Zadra kao samostalna komuna.

Ladislav Napuljski kupoprodajnim je ugovorom od 9. VII. 1409. prepustio za 100.000 dukata Mletačkoj Republici sva prava na Dalmaciju i predao joj ono što je u trenutku sklapanja ugovora u njoj još posjedovao: Zadar i Pag, te dva tvrda grada u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, u zadarskom zaleđu, Vranu i Novigrad.⁸

1409. godine paškim je knezom postao poznati zadarski kroničar, autor "Memoriala" Pavao de Paoli i ne sluteći da će svojim kneževanjem zauvijek zaključiti period zadarske vlasti nad Pagom. U kolovozu iste godine morao je prepustiti svoj položaj mletačkom kolegi Jakovu Coccu.⁹ Dobivši kupovinom Pag, Mletačka ga Republika nije više nikome prepuštala sve do svog pada 1797. godine.

Dospjevši pod mletačku vlast Pažani su na poticaj Venecije obnovili svoje općinske organe. Dukalom od 12. VI. 1410. godine dozvoljeno je Pažanima da "prema starim

³ M. Granić: "Proces formiranja paške srednjovjekovne komune ...", Radovi FF u Zadru, Razdio povijesnih znanosti (13), 1986/1987, str 237.

⁴ M. Suić: "Ostaci limitacije naših primorskih gradova u ranom srednjem vijeku", Starohrvatska prosvjeta, III, 6, 1956, str 15.

⁵ N. Klaić: "Rapski falsifikati", Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, I, 1955, str. 38-49

⁶ T. Smičklas: "Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae", II, Zagreb 1904, str. 135 (dalje cit. CD)

⁷ V. Foretić: "Dalmacija prema Hrvatskoj do 1107. godine", Pomorski zbornik, 7, Zadar 1969, str. 781, 788

⁸ S. Ljubić: "Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike", V, Zagreb 1875, str. 181-199

⁹ Ruić: "Rifl. Stor.", II, str. 1-2

N. 161:

JUDICES P A G H I

SI leva la presente Bolletta al Sp: *Avogadro Maurizio Zanjon plomo sala
de' Magnifici procurator venete C. p. no. 1778. al' e terminata l'ultimo pas lito,
1778. no. 1778. de' Magnifici Viale D. no. 1778. al' in tutto lire 100000,
e strutta m. d. 1778. 1778.*

gli fiano contate dal Sp: Signor Procurator alla Cassa,
che nella resa de fuoi conti le faranno bonificare. In
quorum fidem &c.

Data dalla Cancell. della Magnifica Comunità li 10. Maggio 1778: *1778. 1778.*

{ *Capi: Zuanne Mianich Diedo*
{ *Tomaso Pasol, Zilivich, Sind.*

1778 Cancell. di Comm.

20 Maggio 1778. Lago

Ho ricevuto io imposto il Valore del Obrog-
 wira Boletta dal Sig. Carlo Duane C. M.
 Michowich Tribuna della Magna Comunità
 in sede
 Francesco Maria
 Gianni & Longhini
 in Venezia M. L.

INNOVATI

2

Die 20to Mensis Maii 1778. C. M. L.

Caro Signor Duane

Ho ricevuto io imposto il Valore del Obrog-
 wira Boletta dal Sig. Carlo Duane C. M.
 Michowich Tribuna della Magna Comunità
 in sede
 Francesco Maria
 Gianni & Longhini
 in Venezia M. L.

običajima” mogu postavljati ove činovnike: 2 suca, 2 prokuratora, 2 egzaminatora isprava, 2 tribuna, 2 sakramentara, 3 justicijara, 4 odvjetnika kurije i 2 procjenjivača. Po dva suca, koji vrše svoju službu šest mjeseci, sude uz kneza u kriminalnim i civilnim parnicama; ako se ne slažu u presudi, knez sudi sam. Samostalno sude jedino u raspravama do vrijednosti 40 solida.¹⁰

Dokopavši se Paga i njegovih solana Mletačka je Republika mogla zagospodariti najvećim dijelom europske trgovine solju. Poznato je da je proizvodnja i prodaja soli već u srednjem vijeku postala pažljivo kontrolirana i visoko akumulativna grana gospodarstva, pa stoga i ne čudi veliko zanimanje središnje vlasti za taj proizvod.

Ovaj je monopol donosio enormne prihode Veneciji, koja za tu proizvodnju nije nikada davala novac iz svoje blagajne, niti je snosila bilo kakav poslovni rizik. Sol se kao neophodan, skup i strateški važan proizvod proizvodila svugdje gdje su za to postojali i najmanji uvjeti, ali su svugdje i uvijek vlasnici zemljišta ili oni koji su dobili investituru na to zemljište sve radove izvodili na svoj trošak. Od gotovog proizvoda za svoj su trud dobivali mali dio uz dozvolu da ga mogu prodati, ali uz maksimirane cijene. U drugoj polovici 18. stoljeća Mletačka je Republika zabranila proizvodnju soli na svim mjestima u Dalmaciji gdje se do tada proizvodila, kako bi spriječila kontraband i učvrstila svoj monopol na prodaju soli. Tada je Venecija koncentrirala proizvodnju soli na samo tri mjesta: Pag, Piran i Santa Mauru na otocima Levanta.¹¹

Najidealnije prirodne uvjete za proizvodnju soli na Jadranu imao je svakako Pag, zbog velike i duge, plitke “Južne vale” koja se doima poput jezera. Vjerojatno su već Rimljani izgradili prve solane na Pagu.¹² U izvorima je pak proizvodnja soli prvi puta spominje 999. godine u oporuci Agape, kćeri zadarskog tribuna Dabra, u kojoj ona ostavlja samostanu sv. Krševana dijelove solana¹³, dok se u notarskim spisima pojavljuje od 12. stoljeća.

Venecija je od davnine vodila svoju trgovinu solju po strogim propisima, koji su joj osiguravali potpunu kontrolu trgovine i maksimalni prihod. Knjiga propisa o novom uređenju trgovine s paškom soli tiskana je u Veneciji 1741. godine.¹⁴ Tim je propisima Mletačka Republika osigurala za sebe $\frac{3}{4}$ ukupne količine paške soli. Vlasnici paških solana mogli su raspolagati sa preostalom $\frac{1}{4}$ proizvedene soli.

Od $\frac{3}{4}$ dobivene soli Venecija je odvajala za Komunu Pag 151 modij soli godišnje; za plaće liječnika 36 modija, učitelja također 36 modija i za ostale komunalne službenike još ukupno 79 modija. Za paške crkve, samostan i ubožnicu Venecija je odvajala dodatnih 126 modija soli godišnje. Sve su to bile ustanove i organizacije na koje se oslanjala mletačka vlast.¹⁵

¹⁰ Listine, VI, str. 99-101

¹¹ A. Usmani: “Paška solana i sol - proizvodnja i trgovina od 1797. do 1813. godine”, Radovi JAZU u Zadru, 29-30, Zadar 1983, str.153.

¹² M. Suić: “Pag”, Zadar 1953, str. 14.

¹³ T. Smičiklas: “CD”, VII, Zagreb 1909, str. 48.

¹⁴ “Capitoli del nuovo mercato de sali da Pago”, Venezia 1741.

¹⁵ I. Pederin: “Sporazum paških proizvođača soli s Collegiom del sal u Mlecima 1662. g.”, Prinosi za gospodarsku povijest otoka Paga, Historijski arhivi Pazin i Rijeka 1988, Posebna izdanja 10, str. 6.

U Pagu su razumljivo korištene venecijanske mjere za sol.¹⁶ Najveća takva mjera bio je venecijanski modij (moggio, mozzo, mozo), a zapremao je 999,72 l. Modij je sadržavao 12 venecijanskih stara po 83,31 l (12 x 83,31 = 999,72 l). Kako je zapreminska težina soli cca 1:1, može se uzeti da je jedan star soli imao težinu od cca 83 kg, što je ovisilo o veličini kristala i o tome koliko je sol bila mokra. Modij (moggio, mozzo) je bila zapreminska mjera koja se u solani upotrebljavala samo pri preuzimanju soli i pri ukrcaju soli na brodove. Jedan modij bio je težak oko jednu tonu.

Paška je solana bila najveća mletačka solana, a Mlečani najveći europski trgovci solju. Stoga ne čudi da su ovaj proizvod Mlečani držali pod strogim monopolom, izvlačeći iz paške soli (koja je imala reputaciju najbolje bijele soli) prihod i do 100.000 dukata godišnje. Pag je u to vrijeme bio sinonim za sol, pa ne iznenađuje da se solju sve mjerilo, pa čak i plaćalo.

Komunalni (državni) službenici plaćani su s određenom količinom soli, koju im je, kako je prije navedeno, odvajala Venecija od svojih količina soli. Kako pak komunalni službenici nisu mogli svoju plaću obračunatu velikom količinom soli stvarno i preuzeti, njima se odmah dobivena (obračunska) sol pretvarala u kovani novac. Da bi takvu robno-novčanu transakciju što bolje i jednostavnije proveli, paški su suci (JUDICES PAGHI) dobili oko 1778. godine svoje tiskane priznanice - assignate na kojima su mogli rukom dopisivati sve detalje ovih transakcija.

Paški assignati iz 1778. godine tiskani su na talijanskom jeziku, slovima crne boje duboko utisnutim u bijeli deblji papir veličine 220 x 160 mm. Izrađeni su na papiru s vodoznakom u obliku uspravljenog lava u kartuši, vjerojatno u tiskari Figliuoli del Z. Antonio Pinelli, Stampatori Ducali u Veneciji.

Predmet ove rasprave paški je assignat br. 161 izdan 20. svibnja 1778. godine. Na aversu je lijevo gore otisnuto slovo **N**. (za oznaku rednog broja) i rukom ispisan broj **161**. Sredinom gornjeg dijela assignata dominira vrlo lijepi grb grada Paga (sv. Juraj) u kartuši s venecijanskim lavom na vrhu. Lijevo od grba je natpis **JUDICES**, a s desne strane **PAGHI**. Ispod grba počinje s lijeve strane tiskani tekst: **Si leva la presente Bolletta al** - dalje se nastavlja rukom napisani talijanski tekst (u slobodnom prostoru assignata) - *Signor Anastasio Mangini Zangari phisico, salario di mesi uno, principiati servire li primo Maggio corrente e terminerà l'ultimo pur detto, sono mozza due, stara sei di sale (?) di L 6 la stara, sono intutto Lire cento e ottanta monete corrente dico ----- L 180* - Ispod tog rukom napisanog teksta nastavlja se tiskani tekst: **gli siano contate dal Sp: Signor Procurator alla Cassa, / che nella resa de suoi conti le saranno bonificate. In / quorum fidem &c.**

Data dalla Cancell. della Magnifica Comunità li pa dalje rukom napisano **20**,

Maggio - pa otisnuto **17** - i dopisano rukom **78 (1778): settantotto**

Ispod ovog teksta tiskane su dvije vitice kraj kojih su rukom upisana imena dvojice paških sudaca: *Cap: Zuane Conte Mircovich Giudice i Tomaso Ivan Conte Billinich Giudice.*

¹⁶ Z. Herkov: Mjere Hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu, Historijski arhivi Rijeka i Pazin, Posebna izdanja 4, 1971, str. 180.

Dolje desno tiskan je tekst: **Cancell. di Comun.**

Na poledini asignata nema tiskanog teksta, samo je u desnom gornjem kutu upisano rukom:

20 Maggio 1778: Paga

Stò riceputto io infrascitto il saldo del oltrescitta Boletta dal Signor Capitano Zuane Co(n)te Mirchovich Giudice della Magnifica Comunita

In fede Anastasio Manginni Zangari phisico e chirurgo m.p.

Osobito su zanimljivi podaci dobiveni analizom teksta na ovom paškom asignatu. Tiskani dio teksta ukazuje da su paški suci ovom novčanom priznanicom (vrste biljet, BOLLETTA) dali nalog prokuratoru blagajne da isplati novac iz blagajne, osobi čije je ime dopisano rukom na priznanicu. Tako saznajemo da je ovim asignatom isplaćena mjesečna plaća gospodinu Anastaziju Mangini Zangariju, paškom liječniku (fiziku i kirurgu) i to za mjesec svibanj 1778. godine. Zanimljivo je da se izrijekom navodi da je to plaća za jedan cijeli mjesec (svibanj) počevši sa prvim danom u mjesecu i završavajući sa posljednjim danom istog mjeseca. Plaća mu je iznosila 2 mozza (modija) i 6 stara soli. Dalje se navodi da je cijena za star soli iznosila 6 lira. Jednostavnom se računicom dolazi do ukupne količine soli koju je paški liječnik dobio na ime plaće za mjesec svibanj 1778. godine - 2 mozza (= 24 stara) + 6 stara daju ukupno 30 stara soli ili ukupno 2500 kg soli. Kako je cijena za star soli bila 6 lira, proizlazi da je liječnička plaća iznosila 180 lira (30 stara soli x 6 lira = 180 lira). Taj iznos upisali su paški suci na asignat, a blagajnik ga zatim isplatio važećim monetama gospodinu Zangariju, što je on i vlastoručno potvrdio na poledini asignata.

A kakve su bile gospodarske i monetarne prilike u Dalmaciji i na Pagu u vrijeme pojave paškog asignata?

Jedno izvješće iz 1775/76 godine govori da je provincija u bijedi, nema zanata ni manufakture, monopoli upropaštavaju narod, činovnici vrše zloupotrebe, a sam generalni providur digne bar 10.000 cekina.¹⁷ Zadranin Borelli isticao je da su bakrene monete nanijele silno zlo Dalmaciji; cekin je skočio (strani ga trgovci izvoze), nastala je velika skupoća, te je zato predlagao da se kuje bolja moneta, a bakar povuče. Jedan strani promatrač zapisao je također 1775/76 godine: "u Dalmaciji nema gotovog novca, sve su monete skočile, jedva se nađe poneki cekin, srebrne monete naprosto nema, bakrene gazete su nezgodne za trgovinu, dobra moneta odlazi za Dubrovnik i prekiva se u talire, a u zemlji ostaje bakar".¹⁸

Mletačka je vlada slala godišnje u Dalmaciju samo oko 12.000 cekina po tečaju od 36 lira za cekin. Po istom je tečaju u jednu dalmatinsku gazetu išlo po 2 solda, 12 denara činilo je 1 soldo, a 20 solda 1 liru itd. U optjecaju je bilo uistinu malo srebrnog novca pa su veći iznosi najčešće isplaćivani kombinacijom zlatnika - cekina i bakrenih moneta.

¹⁷ G. Novak: "Dalmacija godine 1775/6. gledana očima jednog suvremenika", Starine 49, Zagreb 1959, str. 36, 40, 41

¹⁸ G. Novak: nav. dj. str. 41-42

Paški je liječnik svoju mjesečnu plaću od 180 lira (= 3.600 solda) mogao dobiti isplaćenu s 5 cekina, ali je puno vjerojatnije da je bio isplaćen monetama različitog sjaja.

U to je vrijeme imućniji dio pašskog pučanstva, u koje je svakako spadao i liječnik, živio prilično dobro. Cijene prehrambenih i obrtničkih proizvoda bile su vrlo prihvatljive. Tako se npr. govedina 1778. godine prodavala po cijeni od 6 solda za libru (476,999 g), a ovčetina po 5 solda. Bakalar je prodavan po cijeni od 22-24 solda za libru, a tjestenina po 18-20 solda. Tri komada jaja plaćalo se na tržnici 4 solda, 4 slane srdele 1 solad, a kilogram soli 1 i pol sold. Vino se kupovalo po cijeni od 22 lire za baril (64,386 l). Glede prehrambenih proizvoda zanimljivo je napomenuti da se tijekom 18. stoljeća i na Pagu pojavljuje hrana koja je do tada bila gotovo nepoznata. To se u prvom redu odnosi na rižu i tjesteninu koju su talijanski brodari-trgovci prodavali po dosta visokim cijenama. I kava je stigla na Pag sredinom 18. stoljeća.

Običan par cipela stajao je samo 24-28 solda, pa je naš paški liječnik, mogao svojom mjesečnom plaćom kupiti stotinjak pari skupljih cipela itd. Odnos dukatnog zlata i srebra bio je u to vrijeme 1:14,4.

Paški asignat iz 1778. godine prvorazredni je povijesno-gospodarski i numizmatički dokument svog vremena, ali istovremeno i značajna karika u razvoju svjetskog papirnog novca. Njegova je afirmacija i objavljivanje u svjetskim katalogima i publikacijama naš zadatak, kojeg treba obaviti sa zadovoljstvom i velikim ponosom.